Д 30

3682-р

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ДЕМЧИК КАТЕРИНА ІВАНІВНА

УДК 37.015.31-053.4:75(043.3)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИВОПИСУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

9683

Київ – 2013

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Сухорукова Галина Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри
дитячої творчості.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Рогальська-Яблонська Інна Петрівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, завідувач кафедри теорії та
методики дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Максимова Олена Олександрівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри дошкільного
виховання та педагогічних інновацій.

Захист дисертації відбудеться " 19 " вересня 2013 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий " 17 " серпня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Л. М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зростання демократичних тенденцій у житті сучасного суспільства спонукало освітню систему визначити пріоритетні напрями виховання дошкільника, серед яких формування цінностей є домінантним. Водночас посилюються педагогічні акценти, які впливають на саморозкриття і самореалізацію в різних видах творчої діяльності, виховання особистості дитини, на вивчення її можливостей і умов та індивідуального розвитку. Враховуючи положення Державного стандарту дошкільної освіти України, Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі", програм "Дитина" й "Українське дошкілля" тощо, в педагогічній науці все більшого значення набуває теорія особистісно орієнтованого виховання і, як результат, педагогічна практика виявляє шляхи створення такого освітньо-розвивального середовища, у взаємодії з яким у дошкільників формується особистісна позиція, індивідуальне ставлення до суспільно значущих цінностей.

У вирішенні означених завдань щодо формування особистості важливим об'єктом розгляду було і залишається мистецтво. Так, у філософсько-історичному аспекті вченими розкривається проблема естетичного як соціокультурного феномена (Т. Андрущенко, Ю. Борєв, М. Каган, М. Колесніков, В. Лозовий, Л. Столович та ін.); досліджується питання домінантних типів ціннісного ставлення до оточуючого світу та мистецтва (В. Баленок, В. Борейко, М. Колесник, Н. Крилова, Ф. Худушин та ін.).

Предметом дослідження аксіології, етики, естетики, педагогіки і психології є різні види мистецтва, місце мистецтва у виховному процесі, взаємозв'язок понять "художнє та естетичне виховання", вплив мистецтва на формування ціннісних орієнтацій особистості (В. Ванслов, А. Зись, І. Лазарєв, В. Михалєв, Р. Шульга та ін.). Особливу увагу дослідників привертають можливості образотворчого мистецтва, зокрема – до творів живопису як фактора формування основ естетичної культури в дітей та ціннісного розуміння ними особливостей мистецтва (Е. Бєлкіна, Н. Зубарєва, В. Єзикеєва, Н. Кириченко, Т. Науменко, Є. Фльоріна, Р. Чумічова та ін.).

На основі дисертаційних досліджень (М. Вовчик-Блакитної, О. Дронової, О. Максимової, О. Половіної, І. Рогальської-Яблонської, М. Роганової, Н. Сакуліної, Г. Сухорукової та ін.) встановлено, що проблема естетичного виховання дошкільників є багатоаспектною. При цьому виявлено, що окремі об'єктивні фактори (зокрема у плані ознайомлення дітей із творами живопису) уже досліджено, проте особливо актуальними сьогодні залишаються суб'єктивні фактори, які ще недостатньо вивчені, особливо стосовно проблеми формування саме ціннісного ставлення до живопису. Саме поняття "ціннісне ставлення до живопису" на сьогодні в педагогіці не сформульоване і не виявлено його науково обґрунтованого визначення в теоретичних працях.

Відсутність наукових досліджень із проблеми формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку та брак системного дослідження методичних засад формування ціннісного ставлення до живопису у дітей даної вікової категорії спричинили появу *суперечностей* між:

– актуальними освітніми завданнями художньо-естетичного розвитку старших дошкільників та домінуванням у практиці методів, орієнтованих на фронтальний підхід до ознайомлення їх із мистецтвом живопису;

– визнанням важливості естетичного виховання засобами живопису та недостатньою розробленістю спеціальних методик щодо формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку;

– потребою оновлення змісту і засобів виховання старших дошкільників за допомогою живопису та відсутністю достатнього методичного забезпечення процесу формування ціннісного ставлення до живопису.

Отже, актуальність проблеми, її суспільна та практична значущість, потреба в науково-методичному обґрунтуванні з позицій особистісно орієнтованого спрямування дошкільної освіти і зазначені суперечності обумовили вибір теми нашого дослідження – "***Формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку***".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі дошкільної педагогіки Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках наукової комплексної програми досліджень "Вдосконалення змісту, форм та методів освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку" (2003–2012 рр.).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 25 грудня 2003 року) та узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 30 березня 2004 року).

Мета дослідження: обґрунтувати теоретичні засади формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку у процесі їх художнього виховання та розробити зміст, форми і методи виховної роботи за даним напрямом.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити науковий аналіз проблеми формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку та визначити сутність поняття "ціннісне ставлення дитини до живопису".

2. Розкрити й обґрунтувати особливості сприймання і розуміння живопису дітьми старшого дошкільного віку на основі досліджень у галузі дошкільної педагогіки.

3. Виявити реальний стан науково-методичного забезпечення процесу формування ціннісного ставлення до живопису у практиці дошкільного виховання.

4. Обґрунтувати та визначити критерії і їх показники, встановити рівні сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку.

5. Розробити і впровадити авторські методики, форми і методи, спрямовані на формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку та виявити ефективність їхньої дії.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісного ставлення до живопису.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи виховної роботи, спрямовані на формування ціннісного ставлення до живопису (художньої картини) у дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, класифікація наукових праць з метою визначення понятійного апарату досліджуваної проблеми; аналіз державних, авторських та парціальних програм виховання дітей дошкільного віку з метою проектування методичного забезпечення; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, що дало можливість розробити методики формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; *емпіричні* – спостереження за процесом сприймання мистецтва живопису старшими дошкільниками, вивчення продуктів дитячої художньої творчості з метою виявлення характеру їхнього ставлення до живопису; метод незалежних характеристик для збору інформації з різних джерел про дітей експериментальних груп; опитування та анкетування з метою виявлення готовності педагогів дошкільних навчальних закладів і батьків старших дошкільників до співпраці у роботі за напрямом досліджуваної проблеми; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) дав змогу діагностувати прояви у дітей ціннісного ставлення до живопису та впровадити виховні методики і форми виховної роботи з дітьми на матеріалі живопису; *інтерпретаційно-описові* – порівняльний аналіз наукових даних для встановлення правомірності отриманих висновків; кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних для з'ясування ефективності впроваджуваних методик формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; *методи математичної статистики* (вибіркове емпіричне середнє значення) застосовувалися для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення загальнодержавних нормативних документів, у яких знайшли відображення проблеми формування ціннісного ставлення до живопису дітей старшого дошкільного віку, зокрема – Закон України "Про дошкільну освіту", Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, Базовий компонент дошкільної освіти та ін.; положення філософії щодо ставлення особистості до дійсності (В. Ванслов, А. Зись, В. Михалєв та ін.); наукові ідеї про формування цінностей у житті людини (В. Василенко, О. Здравомислов, В.Сластьонін, Л. Столович та ін.), про функції мистецтва в різних соціумах (Ю. Борєв, М. Каган, М. Колесніков та ін.), про сутність та закономірності розвитку особистості дітей дошкільного віку (Л. Божович, О. Запорожець, В. Котирло та ін.) і особистісне становлення дошкільника (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Лозниця, О. Максимова, І. Рогальська-Яблонська та ін.); психологічні основи особистісно зорієнтованих технологій виховання (І. Бех, М. Боришевський, Р. Вайнола та ін.); вчення про закономірності виховного процесу (С. Карпенчук, О. Киричук, Н. Полковніков та ін.), про естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва (Е. Белкіна, Н. Зубарєва, В. Єзикеєва, Т. Казакова, Н. Кириченко, В. Космінська, Л. Пантелєєва, Г. Сухорукова, Р. Чумічова та ін.), ціннісне ставлення дошкільників до різних об'єктів (О. Половіна, Ю. Приходько, М. Роганова та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше розкрито* суть поняття "ціннісне ставлення дитини до живопису"; *визначено* критерії (візуально-емоційний, інформаційно-пізнавальний, оцінювальний

та художньо-творчий), показники та рівні (високий – ціннісно-естетичний, достатній – гедоністичний, середній – компенсаторний та початковий – утилітарний) сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; *обґрунтовано* принципи відбору творів живопису для старших дошкільників; *виявлено* педагогічні умови формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку;

– *уточнено* особливості сприймання і розуміння живопису дітьми старшого дошкільного віку; *виявлено* вплив гендерних особливостей дітей старшого дошкільного віку на індивідуальне сприйняття мистецтва живопису;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні основи, зміст, форми та методики організації взаємодії дитини старшого дошкільного віку з живописом і формування ціннісного ставлення до нього; особливості роботи педагогів дошкільних навчальних закладів та батьків щодо організації процесу формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що: *розроблено і впроваджено* авторські методики, спрямовані на формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; *створено* пакет ігрових образів і *розроблено* методику їх використання у практиці роботи з дітьми (Космофарбик, Палітринка, Пензлярчик, Фарбалинка, Їжачок-Кольоровичок, Рамка-Чарівниця); *запропоновано* власні вірші з метою активізації емоцій дітей у процесі їхнього спілкування з творами живопису та посилення ефективності формування у них ціннісного ставлення до живопису; *розроблено* навчально-методичний посібник "Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей" для студентів II-IV курсів спеціальності "Дошкільна освіта" освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр".

Теоретичні положення та практичні результати дослідження можуть бути використані вихователями і методистами дошкільних навчальних закладів, батьками з метою активізації особистісно орієнтованої виховної роботи з дітьми у процесі їх ознайомлення з живописом, а також викладачами вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації для фахової підготовки студентів спеціальності "Дошкільна освіта" освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр".

Результати дисертаційного дослідження *упроваджено* у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів: № 20 "Дзвіночок" (довідка № 11 від 29.07.2010 р.) та № 23 "Лелека" (довідка № 28 від 08.07.2010 р.) м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області; № 681 (довідка № 28 від 28.07.2010 р.) та № 786 "Квіточка" Святошинського району м. Києва (довідка № 18 від 28.04.2010 р.); № 9 ясла-садок комбінованого типу ВП шахти "Межирічанська" ДП "Львіввугілля" м. Червоноград Львівської області (довідка № 15 від 20.02.2010 р.); а також під час викладання фахових навчальних дисциплін для студентів спеціальності "Дошкільна освіта" освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" у Кам'янець-Подільському національному педагогічному університеті імені Івана Огієнка (довідка № 95 від 01.03.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й практичні результати дослідження було представлено у доповідях та повідомленнях на наукових і

науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – "Модернізація дошкільної освіти: проблеми та перспективи" (Бердянськ, 2005), "Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти" (Кам'янець-Подільський, 2010), "Сучасне дошкілля: реалії та перспективи" (Київ, 2010, 2011), "Сучасні проблеми і перспективи розвитку науки і освіти (Донецьк, 2013), "Наука, освіта, суспільство очима молодих" (Рівне, 2013); *всеукраїнських* – "Єдність навчання і науково-виховних досліджень – головний принцип університету" (Київ, 2004), "Науково-дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя" (Київ, 2004), "Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації" (Київ, 2005), "Особистісно-орієнтований потенціал педагогіки В. О. Сухомлинського" (Кам'янець-Подільський, 2008); на Всеукраїнському *науково-методичному семінарі* "Інноваційні технології в дошкільній освіті: духовний розвиток дитини" (Київ, 2011), а також на щорічних наукових конференціях викладачів, аспірантів і здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР (2006–2013 рр.).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедр: дошкільної педагогіки Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2003–2006 рр.), педагогіки та методик дошкільної і початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2006–2013 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 14 працях. Серед них: 1 навчально-методичний посібник, 7 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових журналах і збірниках праць, 2 – у збірниках матеріалів конференцій.

Загальний обсяг особистого доробку становить 11 друкованих аркушів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (загалом 212 найменувань, із них 3 – іноземною мовою), додатків. Основний текст дисертації викладено на 160 сторінках; він містить 5 таблиць та 2 рисунки на 8 сторінках (1 рисунок – на 1 повну сторінку в основному тексті дисертації). 18 додатків представлено на 50 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 238 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, відображено інформацію про публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – ***"Теоретичні засади дослідження проблеми формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку"*** – здійснено теоретичний аналіз підходів до проблеми ціннісного ставлення у філософській, психологічній, педагогічній та мистецтвознавчій науках; вивчено проблему формування ціннісного ставлення до живопису дітей старшого дошкільного віку в наукових дослідженнях; охарактеризовано реальний стан науково-методичного забезпечення

процесу ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку.

Встановлено, що дослідники з проблем філософії, соціології, естетики, мистецтвознавства, психології та педагогіки вважають за доцільне формувати у дітей уявлення про мистецтво як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей.

Виявлено різноманітність функцій мистецтва в соціумі та доведено, що мистецтво є поліфункціональним (Ю. Борєв, М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовий та ін.). В аспекті досліджуваної проблеми особливої уваги заслуговують такі *функції*: естетична (мистецтво як формування творчого духу), гедоністична (мистецтво як насолода) та аксіологічна (мистецтво як цінність).

З'ясовано, що ціннісне ставлення до живопису базується на таких аспектах, які відображають його цілісну єдність: філософсько-аксіологічний, соціальний, гедоністичний, естетичний, мистецтвознавчий, психологічний, педагогічний, комунікативний.

Узагальнення вище зазначених наукових підходів дало можливість сформулювати зміст поняття "*ціннісне ставлення дитини до живопису*" як позицію особистості, яка включає сприйняття творів живопису і проявляється в її естетичних почуттях, емоціях, судженнях, власних оцінках, що є результатом задоволення її утилітарних і духовних потреб, та що пробуджує дитяче бажання відтворювати сприйняте у сфері мистецтва у різних видах власної художньо-творчої діяльності.

Встановлено, що ціннісне ставлення особистості проявляється у різних сферах життя: природі, праці, соціумі тощо. Ставлення до мистецтва як особливої сфери людської діяльності пов'язане зі специфікою відображення ним у художніх образах усієї різноманітності життєвих явищ. За переконанням учених (Е. Бєлкіна, Н. Зубарєва, В. Єзикеєва, Т. Казакова, Н. Кириченко, В. Космінська, Т. Науменко, Г. Сухорукова, Р. Чумічова та ін.), мистецтво – надзвичайно сильне джерело пробудження, формування і розвитку естетичних почуттів дітей.

На основі аналізу досліджень у галузі дошкільної педагогіки розкрито та обґрунтовано *особливості сприймання і розуміння живопису дітьми старшого дошкільного віку*. З'ясовано, що у них переважає розвиток наочно-образного мислення, а це зумовлює те, що художні картини доступні для їхнього сприйняття, оскільки також наочно-образно відображають життя; у процесі сприймання художньої картини діти зосереджуються на її змісті, залишаючи поза увагою виразно-зображувальні засоби; емоційність дітей дає їм можливість перейматися почуттями художника під час сприймання творів живопису; діти часто звертають увагу на деталі, за якими не бачать головного, оскільки у них недостатньо розвинена здатність до цілісного сприймання художніх образів картини; на сприйняття творів живопису дітьми значно впливає різний культурний рівень та соціальний статус батьків.

Виявлено, що провідне значення у сучасній педагогічній науці надається емоційно-творчому розвитку особистості дитини та процесу естетичного освоєння нею навколишнього світу, а емоційно забарвлені та глибоко духовно пережиті враження, отримані в результаті сприймання краси мистецтва та процесу творчості, вважаються ефективним засобом формування різнобічно розвиненої особистості дитини.

З'ясовано, що у практиці використання творів живопису в роботі з дошкільниками педагог повинен зважати на вікові особливості його сприймання і складність художніх

образів цього мистецтва як об'єктів сприймання. Зважаючи на це, обґрунтовано та виокремлено основні *принципи відбору творів живопису для старших дошкільників*: 1) актуальності; 2) доступності; 3) різноманітності засобів виразності і манер виконання, використаних художниками; 4) опори на індивідуальне творче бачення життя художниками у схожих темах творів; 5) естетичного виховання на кращих зразках вітчизняного та світового живопису; 6) транслювання через твори різноманітних загальнолюдських і естетичних цінностей: краси дарів природи і предметів побуту (натюрморт), гарних краєвидів у різні пори року (пейзаж), зовнішньої і внутрішньої краси людини (портрет); 7) проблемно-пошукового характеру творів.

Аналіз стану науково-методичного забезпечення процесу формування ціннісного ставлення до живопису дав змогу встановити, що його завдання частково відображені у Базовому компоненті дошкільної освіти України. Тут наголошено, що діти дощкільного віку повинні: отримати уявлення про мистецтво як важливий елемент людської культури; знати види мистецтва (в тому числі й образотворчого); розуміти засоби виразності різних видів образотворчого мистецтва, зокрема живопису (колір, колорит, композицію, малюнок тощо).

Встановлено, що чинні програми розвитку дитини дошкільного віку (Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі", "Дитина в дошкільні роки", "Українське дошкілля", "Впевнений старт" та ін.) визначають художньо-естетичну лінію розвитку як засіб збагачення духовного світу дитини, почуттів, уяви, творчих здібностей, ціннісного ставлення до життя шляхом використання творів образотворчого мистецтва. Водночас констатовано, що у методичних посібниках та рекомендаціях проблема формування ціннісного ставлення до живопису не знайшла достатнього відображення. Так, у працях Е. Бєлкіної, Г. Підкурганної, Р. Чумічової та деяких інших педагогів-практиків розкривається методика ознайомлення дітей дошкільного віку з творами живопису. Водночас зміст, форми і методи активізації естетичної позиції самої дитини, її почуттів під час сприймання художніх картин розкриті недостатньо. У наявних методичних рекомендаціях описано методику проведення бесід, дидактичних ігор на матеріалі живопису, але при цьому їхній зміст не спрямований на формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку.

У другому розділі – ***"Вивчення реального стану ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку"*** – окреслено критерії, показники та виявлено рівні сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; встановлено особливості прояву ціннісного ставлення до живопису у дітей.

З метою діагностики ступеню сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку було визначено *критерії*: візуально-емоційний, інформаційно-пізнавальний, оцінювальний та художньо-творчий. *Показниками візуально-емоційного критерію* є: прояв інтересу до творів живопису; емоційна готовність до сприймання творів живопису; активність емоційних проявів і почуттів у процесі візуального контакту з мистецтвом живопису.

Показники інформаційно-пізнавального критерію такі: сприйняття відображення життя природи, людей, тварин і подій у художніх образах; наявність певних знань про мистецтво живопису, його різножанровість і виразно-зображувальні засоби, що

використовуються художниками, про художні матеріали, які потрібні для створення живописних картин; розуміння та використання термінів, пов'язаних із мистецтвом живопису; готовність дитини до пізнавально-дослідницької діяльності у процесі сприймання творів живопису.

До *показників оцінювального критерію* віднесено: психологічну готовність дітей до естетичної оцінки творів живопису (інтерес, зацікавлення, потреба у спілкуванні з живописом і його оцінюванні); пізнавальну активність дитини у процесі "спілкування" з творами живопису; розвиненість уміння зосередитись на художніх образах, зберігаючи їх у пам'яті; здатність до асоціативного мислення, порівняння і рефлексії; вміння вербалізувати власне оцінне ставлення до творів живопису.

Показниками художньо-творчого критерію виступають: готовність та бажання дітей до творчого вияву набутих знань, умінь і здібностей у процесі власної художньо-творчої діяльності (зокрема, в малюванні); здатність до самостійної образотворчої діяльності (малювання картин за власним задумом на теми творів художників); уміння користуватися засобами художньої виразності, характерними для живопису; вміння оцінити свої можливості у художньому відображенні вражень від сприйнятого та результати власної художньо-творчої діяльності.

На основі критеріїв і показників охарактеризовано та встановлено *рівні сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку*: високий, достатній, середній та початковий.

До *високого* (ціннісно-естетичного) *рівня* віднесено старших дошкільників, які проявляють інтерес до творів живопису, розрізняють та вміють характеризувати його жанри, помічати засоби художньої виразності; здатні до початкової власної оцінки творів живопису, елементарної вербалізації своїх оцінних суджень; вони позитивно оцінюють зусилля та результати праці художника, а також проявляють зацікавлене ставлення до творів живопису як зразків для наслідування у процесі власної художньо-творчої діяльності.

До *достатнього* (гедоністичного) *рівня* сформованості ціннісного ставлення до живопису належать діти старшого дошкільного віку, які уміють розрізняти жанри живопису, але не можуть охарактеризувати засоби художньої виразності; зміст і настрій твору живопису визначають примітивно і лише за допомогою педагога; проявляють естетичне співпереживання, висловлюють свої оцінки певного твору, але настрою художника пояснити не можуть; передають особистісне ставлення до картин у власній творчій роботі; використовують різну палітру кольорів і композиційних рішень, але при цьому не можуть пояснити мотивів вибору фарб, ліній, композиційної побудови.

До середнього (компенсаторного) *рівня* віднесено старших дошкільників, які можуть виокремити твори живопису серед інших творів мистецтва, розрізняють деякі жанри живопису, але не можуть охарактеризувати засоби його художньої виразності; визначають зміст і настрій творів лише за допомогою педагога; здатні до розуміння почуттів твору, елементарної вербалізації його оцінки; настрою та мотивів написання картини вони пояснити не можуть; у власній художньо-творчій діяльності намагаються передати зміст творів живопису, роблять спробу відтворити гаму кольорів сприйнятих картин.

У старших дошкільників *початкового* (утилітарного) *рівня* відсутній прояв інтересу до творів живопису та вміння визначати їх серед інших видів образотворчого мистецтва. Без допомоги педагога вони не можуть розрізнити жанри живопису, визначити зміст, засоби художньої виразності та настрій картин; вербалізація оцінки та ставлення до твору живопису обмежуються стандартними відповідями типу "подобається" чи "не подобається"; у власній художньо-творчій діяльності не виявляють бажання малювати на теми картин.

З метою вивчення реального стану ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку було проведено *констатувальний експеримент*, до якого було залучено 250 дітей старшого дошкільного віку (ЕГ – 144 особи, КГ – 106 осіб) та 200 їхніх батьків, а також 55 педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів (вихователі та методисти).

Експеримент проведено у два *етапи*: 1) *підготовчий* – аналіз педагогічної документації; вивчення педагогічних умов та художнього розвивального середовища; виявлення рівня художньо-естетичної обізнаності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів і батьків у галузі живопису та їхнього ставлення до використання живопису в освітньо-виховній роботі з дітьми; 2) *діагностичний* – вивчення особистісних характеристик старших дошкільників (за Р. Кеттелом); виявлення знань у дітей про мистецтво живопису, його різножанровість, виразно-зображувальні засоби; вміння дітей сприймати й оцінювати твори живопису, висловлювати оцінні судження, проявляти ставлення (за методикою Н. Зубарєвої); вивчення здатності дошкільників до відтворення сприйнятого в мистецтві живопису у власній художньо-продуктивній діяльності (за методикою Е. Белкіної).

За результатами констатувального експерименту виявлено вихідні *рівні* ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку: початковий (утилітарний) рівень зафіксовано у 25 осіб (17,36 %) в ЕГ та 19 осіб (17,93 %) у КГ; із середнім (компенсаторним) рівнем виявилось 94 особи (65,28 %) в ЕГ та 69 осіб (65,09 %) у КГ; достатній (гедоністичний) рівень проявило 19 осіб (13,20 %) в ЕГ та 14 осіб (13,20 %) у КГ; високий (ціннісно-естетичний) рівень – 6 осіб (4,16 %) в ЕГ та 4 особи в КГ (3,78 %).

У літературі також описано характеристики *нульового рівня*. Однак під час констатувального експерименту такого рівня сформованості ціннісного ставлення до живопису у старших дошкільників не було виявлено. Оскільки увагу дітей цього віку привертають художні картини, які тією чи іншою мірою відповідають наочно-образному мисленню, і старші дошкільники здатні, принаймні, до елементарної естетичної оцінки (позитивної або негативної) творів живопису, тому таких дітей було віднесено до початкового рівня сформованості ціннісного ставлення до живопису.

З'ясовано, що старші дошкільники мають первинний досвід пізнання живопису; їхні судження переважно пов'язані зі змістом зображення, особливу увагу діти звертають на красу природи, предмети побуту, окремі жанрові сцени; слабко проявляють інтерес до портретного жанру, хоча їх цікавить зовнішній вигляд осіб, зображених на портреті; оцінні судження дошкільників найменше стосуються ціннісного ставлення до живопису: передачі вражень, почуттів, симпатій, інтересів, настроїв.

Виявлено, що хлопчикам і дівчаткам притаманні певні особливості ставлення до живопису: дівчаток більше цікавить естетичний бік живопису, вони відкрито проявляють емоції під час сприймання художніх картин, а хлопчиків – техніка виконання живопису, вони більш стримані, емоцій відкрито не проявляють. У сюжетних картинах хлопчики більше цікавляться батальними сценами і зображенням масових народних гулянь, а дівчатка віддають перевагу побутовому жанру, зокрема, люблять розглядати інтер'єри садиб і палаців, старовинний одяг. Встановлено, що загальний естетичний розвиток дітей старшого дошкільного віку залежить від того, як у їхніх сім'ях ставляться до естетичних цінностей і активізується інтерес у дітей.

Аналіз чинних програм, планів виховної роботи, анкетування педагогів дошкільних навчальних закладів і батьків дітей старшого дошкільного віку засвідчив, що вони мають певне уявлення про художників і твори живопису, проте використовують їх у навчально-виховній роботі з дітьми рідко. Констатовано, що формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку може здійснюватись успішно лише за умови організації освітньо-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу. Тому методику роботи з художньою картиною важливо переорієнтувати на стимулювання особистісного спілкування дітей із живописом, допомагати їм самостійно вербалізувати оцінні судження та активізувати рефлексивні дії, висловлювати самостійні думки.

У третьому розділі – ***"Експериментальне дослідження формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку"*** – подано методики формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку (змістове наповнення, форми і методи роботи) та проведено контрольні зрізи для перевірки їх ефективності.

Метою *формувального експерименту* було переорієнтувати фронтальну модель ознайомлення дошкільників із мистецтвом живопису на особистісно орієнтовану з урахуванням їхніх вікових особливостей та проявів ставлення як особистісної категорії.

На цьому етапі експериментального дослідження вирішувались такі *завдання*: 1) створення педагогічних умов формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку; 2) формування у дошкільників уміння аналізувати зміст, художньо-зображувальні засоби, використані художниками в картинах; 3) активізація особистісного бажання до вербалізації власних оціночних суджень про живопис; 4) розвиток інтересу і ціннісного ставлення дітей до професії художника; 5) заохочення дітей до передачі вражень від сприйняття творів живопису у власному малюванні.

Логіку процесу формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку представлено графічно на рис. 1.

Для експериментальної перевірки ефективності методик формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку було визначено експериментальну та контрольну групи. Експериментальна група була сформована зі 144 дітей, роботу з якими проводили за спеціально розробленими методиками формування ціннісного ставлення до живопису у дошкільників. А з дітьми контрольної групи (106 осіб) проводили виховну роботу за традиційними методиками.

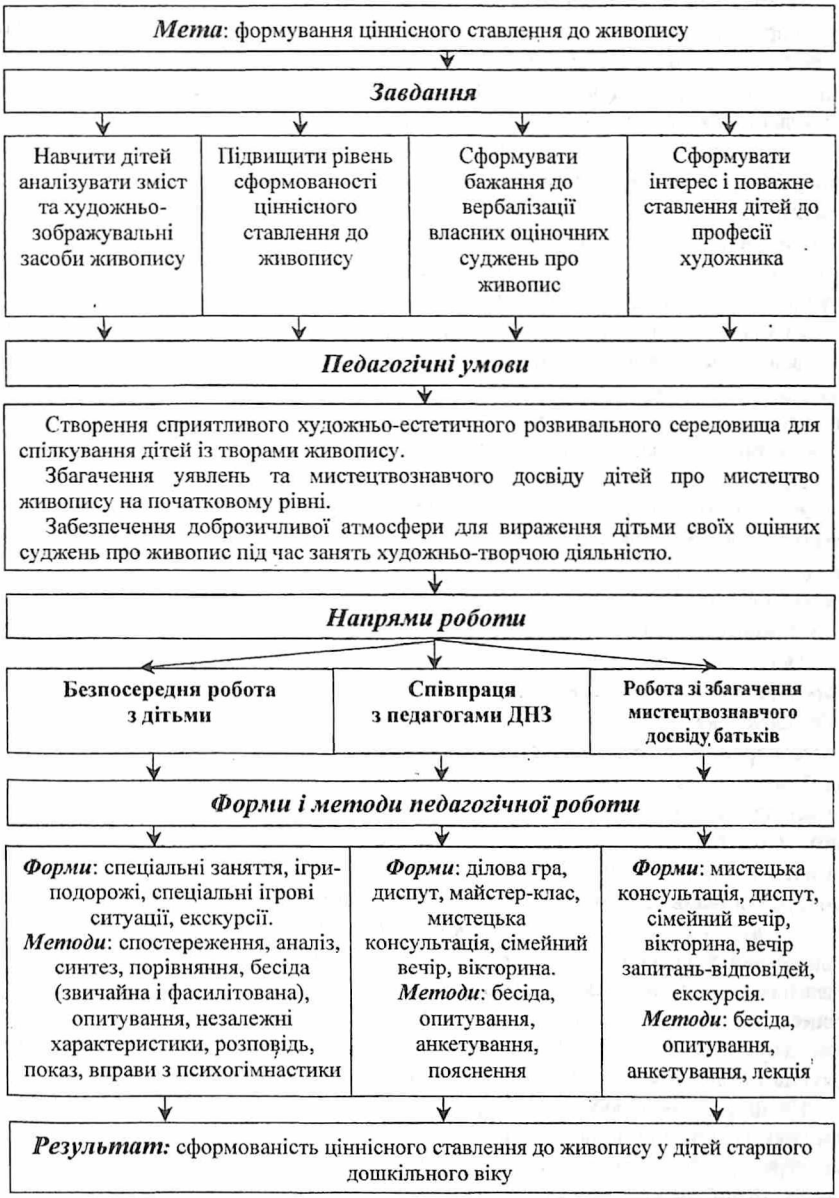

Рис. 1. Логіка процесу формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку

Формуванню ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку сприяло використання таких *методів*: *наочні* (демонстрація оригіналів та репродукцій картин художників для збагачення уявлень дітей про мистецькі цінності, показ репродукцій картин різних художників на одну й ту ж тему для формування уявлень дітей про різні підходи та техніки відображення одного й того ж змісту; включення авторських фантастичних персонажів у ігрові ситуації спілкування із творами живопису для посилення впливу на почуття і уяву дітей); *словесні* (тематичні розповіді про жанри живопису з використанням віршів автора дослідження; пояснення виражально-зображувальних засобів та технік виконання творів живопису; фасилітовані бесіди з дітьми для визначення їхнього ставлення до художніх картин й оцінювання); *практичні* (створення спеціальних ігрових ситуацій для активізації ціннісного ставлення дітей до живопису; вправляння дітей у малюванні на теми сприйнятих картин, виконання дітьми ігрових ролей "екскурсоводів" на виставках репродукцій художніх картин і власних малюнків; виконання вправ із психогімнастики для активізації особистісної позиції у процесі спілкування з художніми картинами).

Ефективність виховних впливів на старших дошкільників забезпечило дотримання таких *педагогічних умов*: створення сприятливого художньо-естетичного розвивального середовища для спілкування дітей із творами живопису; збагачення уявлень та мистецтвознавчого досвіду дітей про мистецтво живопису на початковому рівні; забезпечення доброзичливої атмосфери для вираження дітьми своїх оцінних суджень про живопис під час занять художньо-творчою діяльністю.

Методику формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку (експериментальні групи) реалізовано за трьома *напрямами*: 1) безпосередня виховна робота з дітьми у процесі спеціальних занять з образотворчого мистецтва та різноманітних форм роботи в повсякденному житті з ознайомлення із творами живопису; 2) співпраця з педагогами дошкільних навчальних закладів у плані поглиблення їхніх знань про мистецтво живопису і методичної підготовки до його використання в роботі з дітьми; 3) робота зі збагачення мистецтвознавчого досвіду батьків дітей і залучення їх до роботи з розширення знань про мистецтво в умовах сімейного виховання.

Перший напрям роботи – *безпосередня виховна робота з дітьми* – був реалізований у чотири *етапи*. *Перший етап* спрямований на з'ясування характеру ставлення дітей до живопису: емоційної готовності до сприймання творів живопису у процесі візуального контакту з ними; активізації зацікавленості та вміння зосереджуватись на сприйманні творів живопису; активності емоційних проявів почуттів, що виникають у процесі "спілкування" дошкільників із мистецтвом живопису.

На цьому етапі роботи було розроблено авторський пакет ігрових образів і методику їх використання у практиці роботи з дітьми (Космофарбик, Палітринка, Пензлярчик, Фарбалинка, Їжачок-Кольоровичок, Рамка-Чарівниця). Під час організації роботи з образотворчої діяльності дошкільників застосовано нетрадиційні ігрові *форми*: *заняття-казку* "Історія однієї картини" та *заняття-подорожі* чарівною країною Різнобарвією ("Про що співають фарби", "Замережана зима", "Чарівні струмочки", "Фруктова колискова").

Розв'язанню завдань цього етапу роботи сприяли також *художні розповіді* про живопис в цілому, натхненну працю художників над реалізацією їхніх творчих задумів; *сюжетно-рольові* ("Екскурсовод музею", "Мариніст" та ін.) і *дидактичні ігри* ("Допоможи художникові зібратись у дорогу", "Переплутана веселка" та ін.); *ігрові ситуації* з використанням образу фантастичного персонажа Палітринки, авторських віршів та демонстраційно-наочних матеріалів (репродукції картин, слайд-шоу, роздатковий матеріал на теми "Пори року"). Емоційному налаштовуванню дітей сприяли музичні твори Л. Бетховена "До Елізи", Р. Шумана "Дитячі сцени. Фрагмент", П. Чайковського "Пори року" та ін.

Другий етап передбачав формування здатності дошкільників до пізнавально-дослідницької діяльності у процесі сприймання творів живопису та стимулювання зацікавленості для отримання певних знань про різножанровість, виразно-зображувальні засоби, художні матеріали, а також особливості розуміння та використання спеціальних термінів.

Для реалізації зазначених завдань було поєднано методи і прийоми репродуктивного та пошукового характеру: *художні розповіді* про творчість відомих художників, їхні доробки; *екскурсії* до творчих майстерень митців (Ю. Юрчика та ін.), спілкування з ними, безпосереднє спостереження дітей за процесом творення картин; *заняття-подорожі* (уявні та реальні) до музеїв (Національний художній музей України, Національний музей російського мистецтва та ін.) і картинних галерей (Картинна галерея у Кам'янці-Подільському, Дрезденська картинна галерея та ін.). На цьому етапі було проведено також серію *спеціальних занять з образотворчої діяльності* дошкільників: "Вальс осінніх барв", "По той бік рамки" (з використанням методу уявного входження у картину), "Пензлярчикові друзі" та "Чарівник живопису" (у формі уявної екскурсії до майстерні художника). Для підсилення дієвості виховної роботи у заданому напрямі були використані класичні музичні твори (А. Вівальді "Пори року", П. Чайковського "Лускунчик. Вальс квітів" тощо) та сучасна інструментальна музика.

На *третьому етапі* виховна робота була спрямована на створення художнього розвивального середовища для стимулювання естетичних оцінок дітей старшого дошкільного віку та вербалізації їхнього власного оцінного ставлення до творів живопису. З цією метою було:

– збагачено матеріальну базу експериментальних дошкільних закладів: придбано якісні репродукції форматів А–3 та А–2; поновлено фонотеки збірками класичної музики (Л. Бетховен, П. Чайковський, А. Вівальді та ін.) та записами звуків природи ("Зарослий ставок", "Вечір у лісі", "Шум прибою моря" та ін.), оформлено тематичні виставки репродукцій творів українських художників минулих часів та сучасності;

– створено разом із педагогами експериментальних дошкільних навчальних закладів аналогічні авторським ігрові персонажі (Розфарбуньчик, Рамка-Панорамка, Плямчик та Краплинка-веселинка) для проведення спеціальних занять з образотворчого мистецтва на матеріалі живопису, розвитку мовлення дошкільників, розширення знань із народознавства, ознайомлення з природою рідного краю тощо;

– створено та налагоджено періодичне видання мистецької інформаційно-пізнавальної газети "Новини від Палітринки" для дітей старшого дошкільного віку

та їхніх батьків у всіх експериментальних дошкільних навчальних закладах;

– проведено екскурсії "У художньому музеї" (уявна) та до майстерні заслуженого художника України Б. Негоди; організовано виконання дітьми художньо-творчих завдань "Як прикрасити картину", "Реставруємо стару картину", "Жива картина", що сприяли підвищенню їхнього інтересу, зацікавлення та потреби у спілкуванні як із творами живопису, так і на його матеріалі з однолітками та дорослими.

Останній, *четвертий етап* роботи з дітьми був спрямований на розвиток уміння старших дошкільників відображати ціннісне ставлення до живопису у процесі власної художньо-творчої діяльності. Для цього проведено *гру-малювання* "Я пензлем казку розповім" (складання казок у процесі малювання) та *гру-подорож* "До скарбниць мистецьких цінностей" (авторську). Гра-подорож складалась із шести ігрових занять-зупинок у відомих світових музеях, де старші дошкільники не лише ознайомлювались із картинами, а й виконували завдання, розв'язання яких було спрямоване на закріплення знань про правила поведінки у музеї, збагачення мистецького словника поняттями "скарб", "скарбниця", "цінність", розвиток уміння оцінювати твори мистецтва, виховання інтересу до національного й світового мистецтва, поважне ставлення до праці художників та музейних працівників.

У ракурсі реалізації *другого напряму – співпраця з педагогами* – було проведено засідання круглого столу у формі *ділової гри* за темою "Формуємо почуття дітей засобами живопису"; *бесіду-диспут* на основі класичного живопису "Еталони краси"; *мистецьку розвагу* "Веселкові старти" з метою поглиблення знань педагогів дошкільних навчальних закладів про мистецтво живопису; комплекс авторських *майстер-класів* за темами "Завітали на гостину прекрасні картини", "Мальовнича цінність краси рідного краю", "Духовне багатство людини в портреті", "Стежками казкового лісу В. Васнєцова" та інші у плані методичної підготовки педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів до використання різножанрового живопису в роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Третій напрям – робота з батьками – мав сприяти збагаченню мистецтвознавчого досвіду батьків дітей і залученню їх до роботи з розширення знань про мистецтво в умовах сімейного виховання. Задля цього було проведено: серію авторських *мистецьких консультацій* "Що означають перші каракулі?", "Як визначити талановитість дитини?", "Як виховати маленького художника?" тощо; *диспути* з тем "Чи можна розвинути талант?", "Сучасна професія художника" та ін.; *сімейний вечір* "Навіщо нам потрібно вміти відчувати прекрасне"; *вікторину* "Мистецькі посиденьки"; засідання мистецького *клубу* у формі запитань-відповідей; *майстер-клас* "Веселкові барви" (показ специфіки зображення одних і тих же предметів акварельними, гуашевими та олійними фарбами); серію *бесід* на тему "Ви прийшли до музею. Що далі?"; *лекцію музейного педагога* А. Ковальчук "Місце художнього музею в житті людини". З батьками дітей столичних ДНЗ проведено *екскурсію* до Національного художнього музею України, де ознайомлено їх із експозицією "Українське радянське мистецтво XIX-XX ст.". Після чого під час бесіди з батьками було складено список картин, які можна рекомендувати для розгляду з дітьми, щоб виховувати позитивне ставлення до мистецтва живопису і творчості художників-живописців.

Якісний аналіз результатів роботи за вказаними напрямами формування ціннісного ставлення до живопису дав змогу виявити таке:

– у ході безпосередньої виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку характер ціннісного ставлення їх до живопису змінився. Цьому сприяли тематичні розповіді про жанри живопису (з використанням авторських ігрових персонажів і віршів автора дослідження), а також про виражально-зображувальні засоби та техніки виконання творів живопису; демонстрації оригіналів та репродукцій картин художників різних історичних епох;

– співпраця з педагогами дошкільних навчальних закладів показала позитивні зрушення у плані здобуття ними мистецтвознавчого матеріалу щодо різних відомих та маловідомих художників, їхніх робіт; збагачення матеріальної бази ізостудій експериментальних дошкільних навчальних закладів сприяло частішому використанню її матеріалів не тільки під час спеціальних занять з образотворчої діяльності дітей старшого дошкільного віку; створені разом із педагогічними працівниками ігрові персонажі (аналогічні авторським) забезпечили не лише зростання зацікавленості старших дошкільників живописом, а й вираження ними вербальних оцінок, суджень;

– робота зі збагачення мистецтвознавчого досвіду батьків дітей старшого дошкільного віку допомогла підвищити їхній інтерес до творів живопису; прагнення здобувати інформацію про відомих вітчизняних і світових художників, їхні картини та історії їх написання тощо.

Контрольний експеримент було проведено за методикою, аналогічною до констатувального експерименту, що дозволило виявити динаміку ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів різних жанрів живопису.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального експериментів засвідчив позитивну динаміку ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі. Отримані результати впровадження методики формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку представлено на рис. 2.

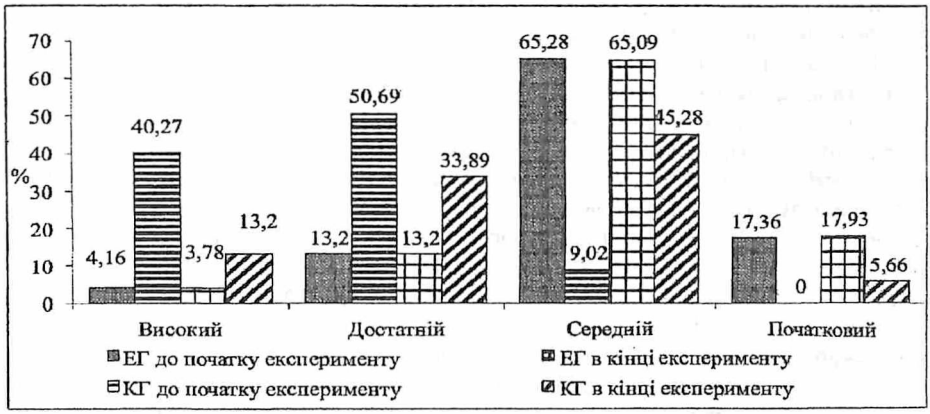

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку

Встановлено, що в ЕГ високого рівня сформованості ціннісного ставлення до живопису досягли 58 дітей старшого дошкільного віку (40,27 %) порівняно з тим, що на початку експерименту було 6 дітей (4,16 %). Кількість дошкільників із достатнім рівнем переважає; вона збільшилась від 19 осіб (13,20 %) до 73 осіб (50,69 %). Помітно зменшилася кількість дітей із середнім рівнем – від 94 дітей (65,28 %) до 13 дітей (9,02 %). Зауважимо, що після завершення формувального експерименту в експериментальних групах не було виявлено жодної дитини із початковим рівнем сформованості ціннісного ставлення до живопису (порівняно з тим, що до початку експерименту їх було 25 осіб, що становило 17,36 %).

У КГ виявлена незначна позитивна динаміка у плані сформованості ціннісного ставлення до живопису. Так, кількість дітей високого рівня зросла на десять осіб – з 4 осіб (3,78 %) до 14 (13,20 %), а достатнього – на 23 дитини, тобто з 14 осіб (13,20 %) до 37 (33,89 %). Однак у переважної більшості дітей старшого дошкільного віку – 45,28 % (48 осіб) – ціннісне ставлення до живопису залишилось на середньому рівні, а певна частка дітей – 5,66 % (6 осіб) – так і зосталася на початковому рівні.

Таким чином, отримані результати підтверджують доцільність та ефективність розроблених й упроваджених змісту, форм, методів і авторських методик художньо-естетичного розвитку дітей старшого дошкільного віку шляхом залучення до спілкування з мистецтвом живопису та прояву ціннісного ставлення до нього під час художньо-творчого процесу.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми формування ціннісного ставлення у дітей старшого дошкільного віку, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці змісту, форм і методів виховної роботи щодо формування ціннісного ставлення до живопису у старших дошкільників у системі навчально-виховної роботи дошкільних навчальних закладів.

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали можливість зробити відповідні *висновки*:

1. На основі наукового аналізу праць із філософії, соціології, естетики, мистецтвознавства, психології та педагогіки встановлено, що вчені наголошують на доцільності розвитку у дітей уявлення про мистецтво як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей, а проблему формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку вважають актуальною у зв'язку з її недостатньою розробленістю. Констатовано, що процес формування такого виду ставлення є тривалим, багатогранним та містить низку взаємопов'язаних аспектів (філософсько-аксіологічний, психологічний, педагогічний, соціальний, гедоністичний, естетичний, мистецтвознавчий та комунікативний), які становлять його сутність. Сформульовано поняття "*ціннісне ставлення дитини до живопису*" як позицію особистості, яка включає сприйняття творів живопису і проявляється в її естетичних почуттях, емоціях, судженнях, власних оцінках, що є результатом задоволення її

утилітарних і духовних потреб, та що пробуджує дитяче бажання відтворювати сприйняте у сфері мистецтва у різних видах власної художньо-творчої діяльності.

2. Розкрито й обґрунтовано *особливості сприймання і розуміння живопису дітьми старшого дошкільного віку*: а) переважаючий розвиток наочно-образного мислення старших дошкільників є підставою того, що художні картини доступні для їхнього сприйняття, оскільки також наочно-образно відображають життя; б) у процесі сприймання художньої картини діти переважно цікавляться її змістом і залишають поза увагою виразно-зображувальні засоби; в) завдяки своїй емоційності дошкільники здатні перейматися почуттями художника під час сприймання; г) у дітей недостатньо розвинена здатність до цілісного сприймання художніх образів картини, вони часто звертають увагу на деталі, за якими не бачать головного; д) різний культурний рівень та соціальний статус батьків впливає на сприйняття творів живопису дітьми; е) провідне значення у сучасній педагогічній науці надано емоційно-творчому розвитку особистості дитини та процесу естетичного освоєння нею навколишнього світу, тобто емоційно забарвлені та глибоко духовно пережиті враження, отримані в результаті сприймання краси мистецтва і процесу творчості, виступають ефективним засобом формування різнобічно розвиненої особистості дитини.

3. Проаналізовано стан науково-методичного забезпечення процесу формування ціннісного ставлення до живопису у практиці дошкільного виховання. Встановлено, що у Державному стандарті дошкільної освіти України та програмних документах дошкільної освіти (Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі", програми "Дитина", "Українське дошкілля" та ін.) мистецтво живопису розглядається як важливий засіб залучення дітей до цінностей духовної культури людства. Визначаються завдання розвитку уміння естетично сприймати твори образотворчого мистецтва та розуміти сконцентровані у них почуття, формувати емоційне ставлення до художніх образів і активну естетичну позицію, бажання самостійно відображати красу світу у власній художньо-творчій діяльності, орієнтуватись на зразки майстрів образотворчого мистецтва. Водночас констатовано, що у методичних посібниках та рекомендаціях проблема формування ціннісного ставлення до живопису не знайшла достатнього відображення. Так, у працях Е. Бєлкіної, Г. Підкурганної, Р. Чумічової та інших описано методику ознайомлення дітей дошкільного віку з творами живопису. Водночас зміст, форми, методи активізації естетичної позиції самої дитини, її почуттів під час сприймання художніх картин розкриті недостатньо. У наявних методичних рекомендаціях окреслено методику проведення бесід, дидактичних ігор на матеріалі живопису, але при цьому їхній зміст не спрямований на формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку.

4. Обґрунтовано та визначено *критерії* і *показники* сформованості ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку: *візуально-емоційний* (прояв інтересу до творів живопису, емоційна готовність до сприймання творів живопису; активність емоційних проявів і почуттів у процесі візуального контакту з мистецтвом живопису), *інформаційно-пізнавальний* (сприйняття відображення життя природи, людей, тварин і подій у художніх образах; наявність певних знань про мистецтво живопису, його різножанровість і виразно-зображувальні засоби;

готовність дитини до пізнавально-дослідницької діяльності у процесі сприймання творів живопису та ін.), *оцінювальний* (психологічна готовність дітей до естетичної оцінки творів живопису; розвиненість уміння зосередитись на художніх образах, зберігаючи їх у пам'яті; вміння вербалізувати власне оцінне ставлення до творів живопису тощо), *художньо-творчий* (готовність та бажання дітей до творчого вияву набутих знань, умінь та здібностей у процесі власної художньо-творчої діяльності, зокрема в малюванні; вміння оцінити свої можливості у художньому відображенні вражень від сприйнятого, результати власної художньо-творчої діяльності й ін.). Подано змістові характеристики *рівнів сформованості* ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку: високого (ціннісно-естетичного), достатнього (гедоністичного), середнього (компенсаторного) та початкового (утилітарного). Зафіксовано переважно середній (в ЕГ 65,28 % – 94 дитини; у КГ – 65,09 % – 69 осіб) та початковий (в ЕГ 17,36 % – 25 дітей; у КГ 17,93 % – 19 осіб) рівні сформованості ціннісного ставлення до живопису у дошкільників обох груп. Високий рівень виявлено лише у 6 дітей (4,16 %) ЕГ та 4 дітей (3,78 %) КГ.

5. У процесі дослідно-експериментальної роботи розроблено, впроваджено у практику дошкільного виховання та виявлено ефективність методики формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку. Роботу проведено за трьома *напрямами*: а) безпосередня виховна робота з дітьми у процесі спеціальних занять з образотворчого мистецтва та різноманітних форм роботи в повсякденному житті з ознайомлення із творами живопису; б) співпраця з педагогами дошкільних навчальних закладів у плані поглиблення їхніх знань про мистецтво живопису і методичної підготовки до його використання в роботі з дітьми; в) робота зі збагачення мистецтвознавчого досвіду батьків дітей і залучення їх до роботи з розширення знань про мистецтво в умовах сімейного виховання. Ефективність виховних впливів забезпечило дотримання таких *педагогічних умов*: створення сприятливого художньо-естетичного розвивального середовища для спілкування дітей із творами живопису; збагачення уявлень та мистецтвознавчого досвіду дітей про мистецтво живопису на початковому рівні; забезпечення доброзичливої атмосфери для вираження дітьми своїх оцінних суджень про живопис під час занять художньо-творчою діяльністю.

Найбільш дієвими в роботі з дітьми старшого дошкільного віку виявились нетрадиційні *форми ігрового характеру*: заняття-подорожі ("Чарівні струмочки", "Фруктова колискова", "До скарбниць мистецьких цінностей" тощо); заняття-екскурсії (уявні й реальні) до майстерень художників (Б. Негоди, Ю. Юрчика), музеїв (Національний художній музей України, Національний музей російського мистецтва та ін.) та картинних галерей (Картинна галерея Кам'янця-Подільського, Дрезденська картинна галерея); сюжетно-рольові ("Екскурсовод музею", "Мариніст") і дидактичні ігри ("Допоможи художникові зібратись у дорогу", "Переплутана веселка" тощо); художньо-творчі завдання ("Як прикрасити картину", "Реставруємо стару картину", "Жива картина") та ін. Ефективним для активізації особистісного фактору спілкування дітей із мистецтвом живопису виявилось: впровадження розробленої автором методики використання ігрових образів (Космофарбик, Палітринка, Пензлярчик, Фарбалинка, Їжачок-Кольоровичок, Рамка-Чарівниця); прослуховування авторських віршів;

використання прийомів уявного входження в картину та ідентифікації дитини з особою художника-початківця. Емоційному налаштовуванню дітей сприяли класичні музичні твори і сучасна інструментальна музика.

За результатами контрольного експерименту встановлено, що в ЕГ високого рівня сформованості ціннісного ставлення до живопису досягли 58 дітей старшого дошкільного віку (40,27 %) порівняно з тим, що на початку експерименту було 6 осіб (4,16 %). При тому, що в ЕГ не було виявлено жодної дитини із початковим рівнем сформованості ціннісного ставлення до живопису (до початку експерименту їх було 25 осіб – 17,36 %). У КГ виявлена незначна позитивна динаміка у плані сформованості ціннісного ставлення до живопису. Кількість дітей високого рівня збільшилась (із 4 осіб (3,78 %) до 14 (13,20 %), однак у КГ у переважної більшості дітей старшого дошкільного віку ціннісне ставлення до живопису залишилось на середньому рівні – 48 осіб (45,28 %), за наявності 6 осіб (5,66 %) на початковому рівні. Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що запропонована методика формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку ефективна, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має вагоме значення для розвитку зачатків індивідуальної естетичної культури особистості з дошкільного дитинства.

Проблема формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. *Перспективними напрямами* дослідження можуть стати: визначення особливостей формування ціннісного ставлення до творів живопису в умовах сільських малокомплектних дошкільних навчальних закладів; підготовка педагогів до здійснення формування ціннісного ставлення до живопису у старших дошкільників різного соціального статусу; розробка педагогічних технологій роботи із сім'ями дітей старшого дошкільного віку на матеріалі живопису.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Демчик К. І. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей : навч.-метод. посіб. / К. І. Демчик. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 128 с., іл.

2. Демчик (Ковальчук) К. І. Проблема естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами живопису у психолого-педагогічних дослідженнях / К. І. Демчик (Ковальчук) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – Вип. 1 : зб. наук. пр. – С. 151–156.

3. Демчик (Ковальчук) К. І. Інноваційні підходи до ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з творами живопису / К. І. Демчик (Ковальчук) // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Пед. науки). – № 1. – Бердянськ : БДПУ, 2005. – С. 61–67.

4. Демчик (Ковальчук) К. І. Способи формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку / К. І. Демчик (Ковальчук) // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Випуск IX. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2006. – С. 108–111.

5. Демчик (Ковальчук) К. І. Музейна педагогіка. Формування у дітей ціннісного ставлення до живопису / К. І. Демчик (Ковальчук) // Дошкільне виховання : щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України для педагогів і батьків. – К. : Світич, 2006. – № 12 (785). – С. 8–10.

6. Демчик К. І. Значення музейної педагогіки у формуванні естетичних почуттів дошкільників / К. І. Демчик // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Випуск XIII. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – С. 130–132.

7. Демчик К. І. Альтернативні підходи до використання творів живопису як засобу формування мистецької компетентності дитини дошкільного віку (через призму Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі") / К. І. Демчик // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. – Випуск 4. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2010. – С. 253–257.

8. Демчик К. І. Методика формування у дітей шостого року життя ставлення до живопису як до духовної цінності / К. І. Демчик // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. праць. Випуск 16. Серія "Філософія, педагогіка, психологія". – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 92–99.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Демчик К. І. Твори Марії Приймаченко на заняттях з декоративного малювання / К. І. Демчик // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Збірник за підсумками звітної конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Випуск 9. У 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2010. – Т. 4. – С. 87–88.

10. Демчик К. І. Твір живопису як невід'ємний складник художнього середовища ДНЗ [Електронний ресурс] / К. І. Демчик // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасне дошкілля : реалії та перспективи". Секція 2. Інноваційні технології розвитку дитини в контексті багато вимірності освітнього середовища. – 2010. – С. 40–41. – Режим доступу : http://www.ird.npu.edu.ua/files/!!Секція II вся.pdf. (дата звернення 26.05.2013).

11. Демчик К. І. Формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку / К. І. Демчик // Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців ["Наука, освіта, суспільство очима молодих"]. Частина 1. Психолого-педагогічний напрям. – Рівне : РВВ РДГУ. – 2013. – С. 67–69.

12. Демчик К. І. Принципи та умови добору художніх картин для естетичного виховання старших дошкільників / К. І. Демчик // Современные проблемы и перспективы развития науки и образования : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., г. Донецк, 15–17 апреля 2013 года / Научный журнал "Аспект" № 5 (Т. 2). – Донецк : ООО "Цифровая типография", 2013. – С. 46–49.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Демчик (Ковальчук) К. І. Сіно косять та збирають літньої пори… / К. І. Демчик (Ковальчук) // Дошкільне виховання : щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України для педагогів та батьків (додаток "Джміль"). – 2005. – № 3 (35). – С. 8–9.

14. Демчик (Ковальчук) К. І. Українське затишшя / К. І. Демчик (Ковальчук) // Дошкільне виховання : щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України для педагогів та батьків (додаток "Джміль"). – 2005. – № 3 (39). – С. 16–17.

АНОТАЦІЇ

Демчик К. І. Формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2013.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано філософські, естетичні, психологічні та педагогічні аспекти поняття ціннісного ставлення до мистецтва й до живопису зокрема. Обґрунтовано та визначено сутність поняття "ціннісне ставлення дитини до живопису". Розроблено зміст, форми, методи і прийоми формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку. Експериментально апробовано і дослідним шляхом перевірено ефективність авторських методик, спрямованих на формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку. Основні результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: аксіологія, живопис, дитина старшого дошкільного віку, формування, ціннісне ставлення.

Демчик Е. И. Формирование ценностного отношения к живописи детей старшого дошкольного возраста. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено проблеме формирования ценностного отношения к живописи у детей старшего дошкольного возраста. В диссертации проанализированы философские, психологические и педагогические аспекты понятия ценностного отношения к искусству и к живописи в частности; обоснована и определена сущность понятия "ценностное отношение ребёнка к живописи"; выявлены характерные особенности процесса функционирования фактора ценностного отношения к произведениям живописи у детей старшего дошкольного возраста; обоснованы содержание, формы, методы и приемы формирования ценностного отношения к живописи у детей старшего дошкольного возраста и экспериментально проверена их эффективность.

На основе научных исследований определено толкование понятия "ценностное отношение ребёнка к живописи" как позицию личности, которая включает восприятие произведений живописи и проявляется в её эстетических чувствах,

эмоциях, суждениях, собственных оценках, которые являются результатом удовлетворения её утилитарных и духовных потребностей, и что пробуждает детское желание воспроизводить воспринятое в сфере искусства в разных видах собственной художественно-творческой деятельности.

Обоснованы наиболее важные принципы отбора произведений искусства для старших дошкольников: актуальности, доступности, разнообразия средств выразительности и манер исполнения, опоры на индивидуальное видение жизни художниками, эстетического воспитания на лучших изразцах живописи, транслирования через произведения живописи разнообразных общечеловеческих и эстетических ценностей, проблемно-поискового характера произведений.

На основе исследований в отрасли дошкольной педагогики раскрыты и обоснованы особенности восприятия и понимания живописи детьми старшего дошкольного возраста: 1) преобладающее развитие наглядно-образного мышления старших дошкольников является основанием того, что художественные картины доступны для их восприятия, поскольку также наглядно и образно отражают жизнь; 2) в процессе восприятия художественной картины дети в основном интересуются ее содержанием и оставляют без внимания средства художественной выразительности; 3) благодаря своей эмоциональности дошкольники способны проникаться чувствами художника при восприятии; 4) у детей недостаточно развита способность к целостному восприятию художественных образов картины, они часто обращают внимание на детали, за которыми не видят главного; 5) разный культурный уровень и социальный статус родителей влияет на восприятие произведений живописи детьми; 6) ведущее значение в современной педагогической науке предоставляется эмоционально-творческому развитию личности ребенка и процессу эстетического освоения окружающего мира,

Определены критерии (визуально-эмоциональный, информационно-познавательный, оценивающий, художественно-творческий) и их показатели, установлены уровни (высокий – ценностно-эстетический, достаточный – гедонистический, средний – компенсаторный и начальный – утилитарный) сформированности ценностного отношения к живописи у детей старшего дошкольного возраста.

Методика формирования ценностного отношения к живописи у детей старшего дошкольного возраста (экспериментальные группы) реализовывалась за тремя направлениями: 1) непосредственная воспитательная работа с детьми; 2) сотрудничество с педагогами дошкольных учебных заведений; 3) работа по обогащению искусствоведческого опыта родителей. Наиболее действенными в работе с детьми оказались нетрадиционные формы работы игрового характера: занятия-путешествия, экскурсии (мнимые и реальные) в мастерские художников, музеи и картинные галереи, специальные игровые ситуации, сюжетно-ролевые и дидактические игры.

Соблюдены такие педагогические условия: создание благоприятного художественно-эстетического развивающей среды для общения детей с произведениями живописи; обогащение представлений и искусствоведческого опыта детей об искусстве живописи на начальном уровне; обеспечение доброжелательной

атмосферы для выражения детьми своих оценочных суждений о живописи во время занятий художественно-творческой деятельностью.

Эффективность авторских методик формирования ценностного отношения к живописи у детей старшего дошкольного возраста подтверждена экспериментально. Основные результаты исследования внедрены в воспитательный процесс дошкольных учебных заведений Украины.

Ключевые слова: аксиология, живопись, ребёнок старшего дошкольного возраста, формирование, ценностное отношение.

Demchyk K. I. Forming of Senior Preschool Children's Value Attitude to Painting. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2013.

The dissertation is a theoretic and experimental research of the problem of forming of senior preschool children's value attitude to painting. Philosophical, aesthetic, psychological and pedagogical aspects of the notion of value attitude to art and particularly to painting have been analyzed. The content of the notion 'child's value attitude to painting' has been substantiated and defined. The content, forms, methods and techniques of forming of senior preschool children's value attitude to painting have been developed. The effectiveness of author's methods of forming of senior preschool children's value attitude to painting has been experimentally proved. The main results of the research have been introduced into educational process of preschool educational establishments.

Key words: axiology, painting, senior preschool child, forming, value attitude.

НБ НПУ

100202589

Підписано до друку 27.06.2013. Формат 60x90/16.
Гарнітура Times. Умовно. друк. арк. 0,9.
Друк офсетний. Папір офсетний. Зам. 1307-06. Тираж 100 прим.

Друк П.П. Зволейко Д.Г.
вул. Кн. Коріатовичів, 9; м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл., 32300,
тел. (03849) 3-06-20
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 2276 від 31.08.2005 р.